

DOPRINOS ČEDOMIRA MILIĆA ŠKOLOVANJU SOKOLSKOG KADRA U HERCEGOVINI

Kristina Pantelić Babić¹ i Petar Pavlović¹

¹Fakultet fizičkog vaspitanja i sporta, Univerzitet Banja Luka, Bosna i Hercegovina

doi: 10.5550/sgia.130902.se.005B

PREGLEDNI ČLANAK
UDK: 929:796.011.3 Milić Č.

SAŽETAK

Čedomir Milić je, od oca Jovana Milića i majke Soke Milić (djevojačko Govedarica), rođen 23. marta 1886. godine u Mostaru, a ubijen je 22. novembra 1941. godine u blizini Nikšića. Od osnivanja prvog srpskog gimnastičkog društva „Obilić“ u Mostaru 1904. godine (od 1910. godine „Srpski Sokol“), Milić se uključuje u njegov rad i cio svoj život je posvetio sokolskom i nacionalnom radu. Kroz sokolska i pobratimska društva borio se za duhovno i tjelesno jačanje svog naroda. Bio je poštovan ne samo od strane sokola i pobratima, već i od umnih ljudi tog vremena. Pored ostalih brojnih aktivnosti, koje je obavljao uspješno u sokolstvu, on je dao i veliki doprinos u školovanju i usavršavanju sokolskog kadra na području Hercegovine, kako u srpskom sokolstvu u vrijeme austrougarske okupacije, tako i u sokolstvu u vreme Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. godine Kraljevina Jugoslavija). Cilj rada je da se osvijetli i istraži uloga Čedomira Milića u školovanju i usavršavanju sokolskog kadra. Pregledani su i proanalizirani izvori koji su nastajali u vrijeme kada je Milić živio i stvarao, kao i izvori koji su nastajali kasnije.

Ključne riječi: polaznici, sokoli, tečajevi, škola, župa.

UVOD

Sokolski pokret nastao je u Češkoj 1862. godine, kada je grupa Čeha na čelu sa Miroslavom Tíršom formirala prvo Gimnastičko društvo praško, sa idejom tjelesnog i duhovnog jačanja češkog naroda u borbi protiv okupatora. Profesor Emanuel Toner, koji je bio inspirisan srpskim junačkim pjesmama, u kojima ptica soko simboliše hrabrost, junaštvo, viteštvo, pravdoljublje i slično, došao je na ideju da se novoformirano društvo nazove “Sokol” sa željom da i njihovi članovi imaju navedene osobine. Sokolski pokret se ubrzo proširio na sve zemlje u kojima je živio slavenski narod (Илић и Мијатовић, 2006).

Druga polovina 19. vijeka sa sobom je donijela značajne promjene za narode Balkanskog poluostrva. Predajom turske vojske i odlukom Berlinskog kongresa od 1878. godine upravu nad Bosnom i Hercegovinom dobija tadašnja Austrougarska monarhija (Екмеџић, 2010). U tom periodu svaki oblik političkog organizovanja bio je strogo zabranjen, a sve ostale aktivnosti bile su

pažljivo praćene. Nastao je veoma težak period za srpski narod koji je bio primoran da traži druge načine za tjelesnu i duhovnu borbu protiv okupatora.

Tada su srpski intelektualci i ostali građani pribjegavali formiranju raznih sportskih, kulturnih i drugih ustanova, kao i pokretanju raznih časopisa i novina u cilju jačanja i odgajanja duha i nacionalne svijesti naroda. Na taj način počinje i razvoj sokolstva na prostorima Bosne i Hercegovine.

Na prostorima Bosne i Hercegovine ideja sokolstva javila se već 1893. godine, kada je grupa Srba u Foči pokušala da osnuje prvo srpsko sokolsko društvo, ali im austrougarske vlasti to nisu dozvolile. Tek poslije nekoliko godina, 1899. godine, odobreno je osnivanje prvog antialkoholičarskog i trezvenjačkog društva “Pobratimstvo”. U Mostaru je 1904. godine formirano prvo Srpsko gimnastičko društvo “Obilić”, a nakon njega i društva u ostalim mjestima Hercegovine i Bosne, tako da ih je do 1914. godine bilo ukupno 58. Od 1909. godine, i prvih inicijativa za formiranje Srpske sokolske župe bosansko-hercegovačke, usvojen

je i jedinstven naziv “Srpski soko” za sva srpska gimnastička društva na prostoru Hercegovine i Bosne, koji je i zvanično odobren 1910. godine od strane Zemaljske vlade (Павловић, 1999).

Usljed skadarske krize, 2. maja 1913. godine, tadašnji poglavar Bosne i Hercegovine Oskar Počorek uveo je takozvane “iznimne mjere” kojima je proglašeno raspuštanje župe i svih srpskih sokolskih društava i pobratimstava. Zalaganjem predstavnika raspuštenih društava 1. oktobra 1913. godine Zemaljska vlada je dozvolila nastavak njihovog rada. Na skupštini župe, 2. marta 1914. godine u Sarajevu, birano je starješinstvo, koje je većinski ostalo u istom sastavu kao i prije “iznimnih mjera”. Novina su bili nadzornici okruga: za mostarski okrug izabran je Čedomir Milić.

Nakon sarajevskog atentata na Franca Ferdinanda na Vidovdan 1914. godine, župa je ponovo raspuštena i “[...] počeli su pretresi u srpskim sokolskim društvima i hapšenja sokolskih radnika” (Ibid, str. 131). Tada je uhapšeno preko osamdeset srpskih sokola, kojima je 1916. godine suđeno u Banjoj Luci.

Obustavom rada župe i društava nakon atentata završen je prvi period srpskog sokolstva u Bosni i Hercegovini, period u vrijeme austrougarske okupacije.

Po završetku Prvog svjetskog rata počeo je period jugoslovenskog sokolstva, kada je “Srpski soko” prihvatio jugoslovensku ideju i 1922. godine u Ljubljani stupio u Sokolski savez Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (SSKSHS). Poslije Drugog svjetskog rata nije bilo dozvoljeno obnavljanje sokola, a njegovu imovinu preuzelo je Društvo za tjelesno vježbanje “Partizan”.

Predmet rada je sokolstvo u Hercegovini, a cilj je da se istraži uloga Čedomira Milića u školovanju i usavršavanju sokolskog kadra.

METODE

U radu je korišten istorijski metod. Pregledani su i proanalizirani izvori koji su nastajali u vrijeme kada je živeo i stvarao Čedomir Milić, kao i izvori koji su nastajali posle toga.

REZULTATI I DISKUSIJA

Čedomir Milić

Čedomir Milić, od oca Jovana Milića i majke Soke Milić (djevojačko Govedarica), rođen je 23. marta 1886. godine u Mostaru.

Prema riječima Milićevog sina Jovana, kao i Milićevog biografa i bliskog saradnika Vasilija Paranos, Čedomir Milić, “[...] poslije osnovne škole, bio je pitomac Srpskog kulturnog društva ‘Prosveta’, koja je osnovana

1902. g. gde je svršio srednju školu” (J. Milić, personalna komunikacija, 20. avgust, 2012; Паранос, 1982, str. 1). Nakon završene škole, počeo je da se bavi terzijskim zanatom (izrađivanjem narodnih nošnji). Imao je terzijsku radnju “Čedo Milić” koja je postojala sve do početka Drugog svjetskog rata. Iako se Milić prestao baviti tim pozivom i prešao na trgovinu, u radnji je zaposlio prijatelja terzijske struke kome je u teškim vremenima pomagao, a sve u cilju održanja tog zanata.

Kada je bio mladić, Mostar je bio centar kulturnog života Hercegovine, što nije iznenađujuće kada znamo da je Mostar mjesto srpskih velikana kao što su Aleksa Šantić, Jovan Dučić, te braća Svetozar i Vladimir Ćorović, koji su svojim riječima, pjesmama i drugim djelima ostavili vječni i duboki trag u našem narodu. Kako je postajao zreliji, Čedomir Milić se više zanimao za kulturni, politički, vjerski, ekonomski i privredni razvoj, volio je o tome da čita, što mu je obezbjedilo da nimalo ne zaostaje za visokoobrazovanim ljudima sa kojima je uvijek volio da razgovara. Kako tvrdi Paranos, posebno ga je inspirisao i oduševljavao Aleksa Šantić.

Godine 1913, 10. novembra, oženio se Ljubicom Kadijević, sa kojom je imao šestoro dece: sinove Jovana i Đorđa, i kćeri Dragicu, Mirjanu, Smilju i Biljanu.

Mlad i pun volje da pomogne nacionalnom razvoju na inicijativu “Prosvjete” za pokretanjem srpskog sokolstva, Milić se objeručke prihvatio posla na tjelesnom, duhovnom i moralnom preporodu srpskog naroda. Posebnu ljubav gajio je prema hercegovačkom selu i ljudima koji tamo žive. Prema riječima njegovog sina Jovana, uvek je nesebično pomagao drugima, ali nije volio to da ističe. Jovan Milić se sjeća kako je njegov otac puno davao sirotinji i ostalima kojima je pomoć bila potrebna, ali da nikada nije volio da se to ističe. Prisetio se kako je na jednoj slavi, kod nekih siromašnih domaćina, kada su izašli iz sobe da donesu jelo i piće, Čedomir Milić stavio novac ispod nečega kako bi ga posle domaćini pronašli. Pomagao je hercegovačkim seljacima nabavljajući i dajući im sjeme za sjetvu. Seljake je učio kako da sade, bolesnicima je nosio voće i slično. U toku njegovog života podignuto je i ozidano nekoliko česama po Hercegovini, što je u mnogome pomoglo život, rad i uzgoj na tom prostoru. Danas u Nevesinju još uvek postoji česma sa njegovim imenom (J. Milić, personalna komunikacija, 20. avgust, 2012).

Posebno se zalagao za stvaranje veze između sela i grada govoreći da “[...] je jedini put narodnom jedinstvu i opštem preporodu moguć sokolskim radom kroz selo” (Милић, 1935a, str. 14), i da “Selo treba da varoš oduhotvori, a varoš selo da privredno

SLIKA 1*Čedomir Milić (Izvor: Photograph of Čedomir Milic).*

preporodi” (Ibid, str. 15).

Već smo naveli da je Čedomira Milića veoma inspirisao i oduševljavao Aleksa Šantić, ali ni sam Milić svojom rečitošću nije zaostajao za jednim takvim velikanom. Bio je narodni čovjek, veoma visok, sokolskog držanja, koji je uvijek znao reći nešto lijepo o selu i narodu koji tamo živi, a u koji je ulagao svu svoju energiju. U jednom od mnogih govora inspirisanih hercegovačkim selom i sokolstvom, između ostalog, rekao je:

Organizovanje sela preko sokolstva sličilo bi njegovanju i čuvanju korijena velikog hrasta

koji će moći da odoli svim burama i nepogodama vremenskim. Jer, i hrastu bura, munja ili sjekira može da lomi i sječe grane, pa čak i stablo, ali korijen zdrav i razvijen podmlađuje sve rane od bure, groma ili sjekire, i daje novi život mladim izdancima hrasta slomljenoga (Ibid, str. 16).

Svoje snage je usmjerio u borbu za tjelesnim, nacionalnim i duhovnim prosvjećenjem naroda. Svojim nacionalnim radom borio se za njegovo očuvanje i jačanje, jer je, kao i okupatorska vlast, znao u čemu leži naša snaga. O tome je rekao:

Austro-ugarske vlasti dobro su znale gdje se nalazi snaga našeg naroda i otkuda dolazi opasnost njenoj politici. [...] Selo obezglaviti, a inteligenciju odroditi, to je bio osnovni cilj njene dobro smišljene politike (Ibid, str. 10).

Kroz svoj rad pomagao je narodu koliko je bilo u njegovoj moći, ali je, isto tako, svakim danom od naroda učio. Dom je smatrao najvećom svetinjom “[...] Duhovnu snagu članova porodice dom izrađuje savršenije od svih sveučilišnih katedra...” (Ibid, str. 20), a domaćina najvećim autoritetom. Prema njegovim rečima domaćin “[...] je po tradiciji i rasnom običaju najveća svetost u porodici” (Ibid).

Čitav svoj život posvetio je nacionalnom radu. Kroz sokolska i pobratimska društva borio se za duhovno i tjelesno jačanje naroda. Bio je veoma poštovan ne samo od strane svih sokola i pobratima, već i od znamenitih ljudi tog vremena: vladike Nikolaja Velimirovića, vladike Petra Zimonjića, te kralja Aleksandra Karađorđevića. Godine 1935, sa sinom Jovanom išao je na poklonstveno hodočašće u Bari na grob Svetog oca Nikolaja (Стојковић, 1935).

Pored rada u sokolstvu, Kulturno-prosvjetnom društvu “Prosvjeta” i pobratimstvu, radio je i za “Narodnu odbranu” kao njen povjerenik za Hercegovinu. Bio je u kontaktu sa ostalim povjerenicima kao što su Špiro Soldo, Vaso Medan i Mirko Tomović, koji je spadao “[...] među najagilnije povjerenike. On se jednako isticao i u izvještajnom i u organizatornom radu preko sokolstva i pobratimstva, ovo potonje zajedno s Čedom Milićem iz Mostara” (БЕАТОВИЋ И МИЛАНОВИЋ, 1989, str. 137). Upravo zbog prethodno navedenog nije bio miljenik okupatorskih vlasti, pa je od njih proganjan i osuđivan.

U periodu Prvog svjetskog rata nastaje teško vrijeme za cio svijet, a na našim prostorima posebno za one koji nisu odgovarali okupatorskom režimu. Među njima nalazili su se i srpski sokoli. Nakon sarajevskog atentata 1914. godine, počelo je teško vrijeme za sva srpska sokolska i ostala srpska društva. Sokoli su hapšeni, društva zatvarana, a imovina oduzimana i najčešće uništavana. Na čuvenom veleizdajničkom procesu u Banjoj Luci 1916. godine, pod optužbom da su radili na otcjepljenju Hercegovine i Bosne od Austrougarske i njenom pripajanju Kraljevini Srbiji, uhapšeno je više od 80 sokola, a među njima i Čedomir Milić. Godine 1916, 22. aprila, Milić je osuđen na smrt. Nakon toga, odlukom Vrhovnog suda, njegova smrtna kazna pretvorena je u 20 godina teške tamnice. Zajedno sa ostalim osuđenim sokolima, Čedomir Milić je poslan na robiju u Zenicu, gdje je ostao do “[...] časa narodnog oslobođenja” (БЕАТОВИЋ, 1930, str.

205). Uspio je da izbjegne smrtnu kaznu, koja ga nije spriječila da intenzivno nastavi sa svojim sokolskim radom.

Nakon Prvog svjetskog rata, sokolska društva obnavljaju i nastavljaju svoju misiju tjelesnog, umnog i duhovnog preporoda naroda. Broj društava je neprekidno rastao, formirane su sokolske župe koje svoj rad usmjeravaju na selo. Formirana je i Sokolska župa Mostar, čiji je starešina od osnivanja bio Čedomir Milić, i koja je bila jedna od najaktivnijih, a samim tim i najuspješnijih župa u svim aspektima njenog društvenog rada, preporoda i ostvarivanja boljeg života. Njen uticaj na kulturni život Hercegovine bio je neprocjenjiv. Sokoli su učestvovali na brojnim svečanostima, sletovima, javnim časovima i drugim dešavanjima, na kojima je Milić bio neizostavan.

U periodu između dva svjetska rata mnogo je učinjeno po pitanju sokolskih društava i srpskog, a kasnije i jugoslovenskog sokolstva. Ono se veoma brzo širi među narodom, posebno seoskim. Biva jako dobro prihvaćeno, i zajedničkim snagama intenzivno se radilo na prosvjećivanju sela i na njegovom zbližavanju sa gradom. Pokrenuti su razni listovi i časopisi koji su se bavili sokolstvom, ali i oni koji su bili usmjereni ka selu i njegovom životu. Jedan od njih bio je i Milićev časopis Knjiga za sokolsko selo.

Međutim, ta ogromna ljubav prema cijelom narodu i neumoran rad u teškim i mučnim godinama, nije odgovarao ni austrougarskim vlastima ni pristalicama okupatorskih sila početkom Drugog svjetskog rata. Prema riječima sina Jovana Milića, njegov otac

[...] se nije bavio politikom, a ispaao je političar ne znam kakav... [...] Bio je samo veliki rodoljub. Pomagao je kome je god mogao da pomogne, i nije pravio razliku da li je neko katolik, da li je neko musliman,... on nije pravio razliku, nek` je samo čovek i nek` hoće da uradi, hoće da učini[...] (J. Milić, personalna komunikacija, 20. avgust, 2012).

Milić je nastavio sa sokolskim radom bez obzira na otežavanje od strane okupatora. Godine 1916, uspio je da izbjegne smrt nakon banjolučkog veleizdajničkog procesa, ali to nije bio jedini put. Život mu je ponovo bio ugrožen 1940. godine, kada je uspio da preživi napad koji se dogodio u Imotskom. Nakon toga, situacija je postala opasna po njega i njegovu porodicu. To je Milića natjeralo da se, radi svoje sigurnosti, povuče u Crnu Goru, u manastir Pivu, gdje je proveo posljednje dane života. Prema riječima Jovana Milića, nakon što je Čedomir Milić otišao u Crnu Goru, njegovu porodicu su uhapsili i zatvorili u školu „Kraljica Marija“, koja je u to vrijeme bila zatvor.

Nakon toga, sa pratnjom do Višegrada, uspjeli su da se prebace do Beograda, gde su nastavili da žive u malom stanu (Ibid). Tu je supruga Ljubica, sa petoro djece, ostala do kraja svog života.

Prema dosadašnjim istraživanjima, odnosno napisima autora koji su se bavili njegovom smrću, Čedomira Milića su u Crnoj Gori pronašli partizani, koji su ga 22. novembra 1941. godine u Dugi nikšičkoj (mjesto Podstoge) ubili i bacili u jamu. Tek 1942. godine njegovo tijelo je pronađeno, izvučeno iz jame i sahranjeno kod crkve u selu Zavrhu u blizini Nikšića (Скоко, 2000). Po sjećanju Jovana Milića, porodica je za očevu smrt saznala putem novina (J. Milić, personalna komunikacija 20. avgust, 2012). U pregledanim dokumentima nismo uspjeli pronaći taj novinski članak.

Međutim, ni tu nisu završile patnje porodice Milić, koje su uslijedile i godinama nakon očeve smrti. Gradski odbor Mostara, posthumno, proglasio je Čedomira Milića zločincem. Tadašnje vlasti su od njegove porodice oduzele svu imovinu.

Milićev rad na školovanju i usavršavanju sokolskog kadra

Period do 1918. godine

Kako je bilo vrlo malo stručnog kadra za rad u sokolskim društvima, jedna od aktivnosti kojoj je poklanjana velika pažnja Srpske sokolske župe bosanskohercegovačke od samog početka bilo je obrazovanje sokolskog kadra. Čedomir Milić i njegovi hercegovački sokoli uvek su bili jedni od glavnih učesnika sokolskih kurseva i svih ostalih vidova usavršavanja.

U avgustu 1911. godine, u Pragu je održan gimnastički tečaj za četovođe, na kome su bili i hercegovački sokoli Dušan Savić iz Ljubinja i Lazo Pičeta iz Gacka. Prema pisanju "Srpskog sokola" u broju 1-12, od 15(25) oktobra 1911. godine, uspešno su položili ispite iz gimnastičkog tečaja (Павловић, 1998).

Pored pohađanja kurseva u drugim zemljama u kojima je postojalo sokolstvo, župa se uvijek trudila da organizuje što više domaćih obrazovnih aktivnosti. Jedna od tih, koja će nam između ostalog poslužiti kao primjer kako su ti kursevi izgledali, bio je i sokolski učiteljski kurs u Sarajevu.

Vođa Srpske sokolske župe bosanskohercegovačke Stevan Žakula, putem Srpske riječi 30. maja 1912. godine uputio je dopis o održavanju pomenutog kursa, gdje je dao sve potrebne podatke o vremenu i mjestu održavanja, kao i o uslovima koji se pružaju zainteresovanim polaznicima. Svaka opština je svome učitelju plaćala putni trošak do Sarajeva i nazad, a u samom Sarajevu imali su obezbjeđenu hranu i smještaj, kao i troškove

planiranih izleta ("СОКОЛСКИ УЧИТЕЉСКИ КУРС", 1912a).

Početak kursa bio je planiran za 2/15. jul i trajao je mjesec dana, do 2/15. avgusta 1912. godine ("СОКОЛСКИ УЧИТЕЉСКИ КУРС", 1912b). Po završetku, svim uspješnim polaznicima dodjeljene su isprave kao zvanične legitimacije o pohađanju pomenutog kursa. Do 30. maja bilo je ukupno osam prijavljenih učitelja.

Kako se datum kursa približavao, tako su se javljali problemi oko prijave kandidata, kao i same podrške održavanju kursa. Stevan Žakula izrazio je svoje nezadovoljstvo zbog nemarnosti srpskih učitelja za prijavljivanje na kurs, ali, isto tako, i nemarnosti samog Srpskog učiteljskog udruženja koje, iako je zamoljeno da da svoje mišljenje o tome, ostalo ćutke u pozadini.

Još veće razočarenje kod Žakule izazvao je prijedlog da se novac koji je Veliki savjet¹ dao u svrhu organizovanja kursa razdijeli među prijavljene učitelje da bi se oni sami pobrinuli za stan i hranu (jer po nečijem mišljenju, nema potrebe da o tome brine sokolska župa). Žakula pohvaljuje i navodi imena četvorice prijavljenih učitelja, ali jasno priznaje poraz njegove nade da će u samom startu interes biti mnogo veći. Ipak, Veliki savjet spasava situaciju, i prijavljuje se još 15 učitelja, ali spor o tome da li će novac biti podijeljen lično njima ili će njime upravljati župa, i dalje je ostao nerješen, zbog čega je Žakula bio jako razočaran.

Pored svog nezadovoljstva, upozoravao je sve one koji nisu spremni na ozbiljan i naporan rad da slobodno ostanu kod svoje kuće. "Jer, da rečem istinu, u mojim očima nije ni soko ni čovjek, ko se boji viteške nevolje. U kursu će se svaki dan ustajati u 5 sati izjutra i vježbati do 7 sati, predavanje će trajati od 8 do 12 i od 3 do 6, a uveče će se vježbati od 8 do 10 sati. Ko misli da to neće moći izdržati, neka ne dolazi u kurs" (Жакула, 1912, str. 2). Svoje obraćanje je završio rečima: "Ja sam soko, a sokolstvo me je naučilo da govorim otvoreno oči u oči. Zdravo!" (Ibid).

Milić je, takođe, učestvovao u organizaciji školovanja sokolskog kadra i tome dao značajan doprinos.

Period od 1918. do 1941. godine

Poslije prvog svjetskog rata sokolska društva nastavljaju svoj rad. Sokolski sabor Srba, Hrvata i Slovenaca održan je 28. i 29. juna 1919. godine u Novom Sadu. Druga svečana sjednica sokolskog sabora Srba, Hrvata i Slovenaca, održana je 30. juna 1919. godine u Hotelu "Sloboda" u Novom Sadu.

¹Veliki upravni i prosvjetni savjet imao je sedište u Sarajevu, i predstavljao je vrhovnu upravnu, nadzornu i sudsku vlast u autonomnoj crkveno-narodnoj upravi za sve četiri mitropolije u Bosni i Hercegovini (Grujić, n.d., ¶ 7). Narodu pažnju Savjet je poklanjao narodnoj prosvjeti (Mikić, n.d., ¶ 7).

Sjednici je prisustvovalo 607 sokolskih delegata, od kojih je 25 delegata sokola bilo iz Hercegovine. Kao član Tehničkog odbora i Pobratimskog odbora sjednici je prisustvovao i Čedomir Milić. Pored ostalog, raspravljalo se o formiranju i organizaciji sokolskih župa. Predloženo je da se osnuju 33 župe. Župa mostarska (Hercegovina sa dubrovačkim i korčulanskim kotarom, te dijelom Crne Gore do klanca Duge - Banjani i Rudine) ("Organizacija župa sa teritorijalnim razgraničenjem", 1919).

Sokolska župa Mostar, sa sjedištem u Mostaru, formirana od društava iz Hercegovine, pograničnih dijelova Dalmacije i Crne Gore, sazvala je svoju Prvu skupštinu u novembru 1919. godine, a konstitutivnu skupštinu su održali 28. marta 1920. godine ("Sokolska župa Mostar", 1930). Župa je svoj rad počela sa 22 društva, a ubrzo su joj se priključili i društva iz Avtovca i Janjine. Broj društava se iz godine u godinu neprestano povećavao, tako da je u 1933. godini u župi bilo 29 društava i 120 sokolskih četa. Župa je svoj rad usmjeravala u više pravaca, a posebno u rad na selu, jer je osjećala da ono mora biti njen glavni oslonac. Na sjednici upravnog odbora župe, 9. juna 1925. godine, jednoglasno je odlučeno da se župi dodijeli naziv "Aleksa Šantić".

Od samog osnivanja župe mostarske godine 1919, Čedomir Milić bio je njen starješina i glavni nosilac i pokretač svih njenih aktivnosti. Dao je neizmjeran doprinos njenom razvoju, prije svega putem nesebične ljubavi i ogromne volje za tjelesnim i duhovnim uzdizanjem naroda, ali i svojim praktičnim radom: obilaženjem društava, predavanjima, dopisivanjem, pomaganjem i slično. Organizacija župe bila je takva da je ona pod sobom imala sokolska društva, a društva su brinula za rad i u sebi okupljala seoske sokolske čete.

Kao i u vrijeme austrougarske okupacije, Milić je i dalje radio na osposobljavanju i školovanju kadra za rad u sokolskim četama i društvima. Od osnivanja župe do 1929. godine, on je postigao zapažene rezultate na tom polju. U tom periodu organizovao je više od pedeset raznih tečajeva: pet tečajeva za sokolske prednjake, dva tečaja za vođe sokolskih četa na selu, pet župskih tečajeva, dva tečaja za spremanje prednjaka za slet u Beogradu i trideset društvenih tečajeva sokolskih društava (Blato, Vela Luka, Dubrovnik, Đenović, Imotski, Korčula, Kotor, Ljubuški, Metković, Mostar, Nevesinje, Nikšić, Opuzen, Podgorica, Stolac, Cetinje i Čapljina) održanih od 1924. do 1929. godine ("Sokolska župa Mostar", 1930).

Sokolska župa "A. Šantić" je, pored ostalog, radila i na stvaranju sokolskih stručnjaka putem župskih

tečajeva. Jedan od njih, četvrti po redu, održan je 26. i 27. februara 1927. godine u Mostaru. Jedan od predavača na kursu je bio i Čedomir Milić. Ispitu je pristupilo deset sokola i četiri sokolice.

Po završetku organizovana je zabava (sjelo) kojom su prisustvovala ugledna duhovna, vojna i civilna lica, među kojima se nalazio i Čedomir Milić. On je prisutnima govorio o sokolskim pogledima na život, a sam govor je "[...] bio veoma dobar i iskićen frazama svetskih moralista i pripovednika" (Ćurić, 1927, str. 3).

Polaznicima su uručena uvjerenja o kursu, nakon čega se prešlo na igru i veselje. U posebnoj prostoriji se Čedomir Milić dirljivim govorom oprostio od tečajaca, a tome su se pridružili još neki sokolski članovi. Ispred organizatora tečaja Kosta Ligutić se zahvalio svim predavačima, a posebno Čedomiru Miliću, na njihovom trudu i tome što su uvijek bili tu za sve polaznike kursa. Nakon toga nastavilo se sa pjesmom i veseljem.

Milić je intenzivno radio na osnivanju sokolskih škola za spremanje seoske omladine za rad u sokolskim četama. Radeći sa mladima i razvijajući u njima "[...] veru u Boga, ljubav prema otadžbini i starim porodičnim moralnim zakonima, on je najbolje suzbijao destruktivne i rušilačke snage kojima je omladina uvek sklona" (Грђић, 2002, str. 205).

Škole su sa radom počele tokom 1929. godine. Prema riječima Dušana Bajića, te škole su imale: "[...] karakter spremanja seoske omladine za vođe četa i opšti rad u selu" (Bajić, 1934, str. 133). Domaćin i rukovodilac tih škola je bio Čedomir Milić, "[...] koji je stalnim boravkom među tečajcima pratio rad svih nastavnika i dovodio sve predmete u cjelinu prema potrebama ili životu seoske današnjice" (Ibid).

Učiteljski odsijek u Župi osnovan je 1933. godine, kada je i počeo sa radom.

Kada su u pitanju tečajevi u Mostaru, u 1933. održana su dva župska tečaja za vođe sokolskih četa. Oba su trajala ukupno 54 dana sa 509 održanih predavanja (Dokić, 1934).

Spremanju i vaspitanju prednjaštva je takođe posvećivana velika pažnja. Prema već spomenutom izveštaju Турањанинова и Чолић (1934) u 1933. godini održano je ukupno devet prednjačkih tečajeva:

- Trodnevni tečaj u Mostaru za upoznavanje programa rada za savezne utakmice i pripreme za pokrajinski slet koji će se održati u Ljubljani.
- Trodnevni tečaj za okružne načelnike, Mostar.
- Sedmodnevni tečaj lake atletike i igara, vođen od župnog načelnništva u Mostaru.
- Župski prednjački tečaj u Veloj Luci.
- Sedmodnevni tečaj za vodnike i vodnice naraštaja

i djece, koji je prvi put održan u župi.

- Četvrti župski tečaj za vođe sokolskih četa, Mostar.
- Peti župski tečaj za vođe sokolskih četa.
- Četvrti savezni tečaj za vojnike sokole, Beograd.
- Peti savezni tečaj za vojnike sokole, Beograd.

Na tečajevima su, pored ostalih, učestvovali i članovi starešinstva župe, među kojima je bio i Milić.

Četvrtog i petog novembra 1933. godine održani su župski prednjački ispiti, koji su prvi put organizovani u ovom obimu i u župi mostarskoj.

Pored već navedenih, organizovani su i društveni prednjački tečajevi društava: Vrgorac, Gacko, Dubrovnik, Imotski, Janjina, Ljubinje, Mostar i Trpanj, kao i četni praktični tečajevi, čiji je cilj bio upućivanje vođa sokolskih četa u rad predviđen programom za 1933. godinu. Ti tečajevi održani su u četama društava koja to nisu uradila 1932. godine, a to su: Dubrovnik, Konjic, Ljubuški i Trebinje.

U 1934. planirano je da se održi sedam tečajeva sa ukupnim trajanjem od 106 dana, a to su:

- Sedmodnevni tečaj za načelnike i načelnice društava,
- Sedmodnevni tečaj za laku atletiku i igre,
- Sedmodnevni tečaj za plivanje, veslanje i igre na vodi,
- Desetodnevni tečaj za vodnike naraštaja i djece,
- Tridesetodnevni župski tečaj za spremanje župskih prednjaka,
- Petnaestodnevni tečaj za skijanje,
- Tridesetodnevni tečaj za vodnike četa. (Ibid)

Planirani tečajevi su tokom 1934. godine i održani.

Na osnovu naprijed iznjetog možemo konstatovati da je Čedomir Milić, pored ostalih brojnih aktivnosti koje je uspješno obavljao u sokolstvu, dao i veliki doprinos u školovanju i usavršavanju sokolskog kadra na području Hercegovine, kako u srpskom sokolstvu u vrijeme austrougarske okupacije, tako i u sokolstvu u vrijeme Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. Kraljevina Jugoslavija).

LITERATURA

Bajić, D. (1934). *Izveštaj odbora za rad u selu* [Report of the Committee to work in the countryside]. Mosta, BA: Sokolska župa Mostar.

Беатовић, Ђ. и Милановић, Д. (1989).

Велеиздајнички процеси Србима у Аустро-Угарској [High-treason processes Serbs in the Austro-Hungarian Empire]. Beograd, RS: Književne novine.

Бесаровић, В. (1930). *Соколи у Бањалучком процесу* [Sokoli in Banja Luka process]. Beograd, RS: Savez sokola Kraljevine Jugoslavije.

Ћurić, Н. (1927). Iz sokolske župe "Aleksa Šantić" [From Sokol parish "Aleksa Šantić"]. *Омладина*, 3(3), 3.

Dokić, M. (1934). *Izveštaj predsjednika Župskog prosvjetnog odbora o prosvjetnom radu u godini 1933* [Report of the President of the Zupa Educational Board of the educational work in 1933]. Mosta, BA: Sokolska župa Mostar.

Екмечић, М. (2010). *Дуго кретање између клања и орања – Историја Срба у новом веку (1492-1992)* [Long movement between slaughter and plowing - History of Serbs in the new century (1492-1992)]. Beograd, RS: Evro - Đunti.

Грђић, Р. (2002). *Успомене* [Memories]. Valjevo - Beograd, RS: Glas Crkve - Sabornost.

Grujić, M. R. (n.d.). *Pravoslavna srpska crkva* [Serbian Orthodox Church]. Retrieved from http://www.svetosavlje.org/biblioteka/Istorija/PSC/Lat_PSC78.htm

Илић, С., & Мијаговић, С. (2006). *Историја физичке културе* [History of Physical Education]. 3rd ed. Beograd, RS: "D.T.A. TRADE".

Mikić, G. (n.d.). *Pregled istorije hrišćanske crkve* [View the history of the Christian church]. Retrieved from http://www.svetosavlje.org/biblioteka/Istorija/IstorijaSPC/Lat_Istorija50.htm

Милић, Ч. (1935a). *Наше мисли пред улазак у село* [Our thoughts before entering the village]. Beograd, RS: Savez sokola Kraljevine Jugoslavije..

Milić, J. (2012, avgust 20). Interview given to K. Pantelic. [recorded on tape]. Audio tape owned by Kritine Pantelić.

Organizacija župa sa teritorijalnim razgraničenjem. (1919). *Соколски гласник*, 1(8, 9 and 10), 311–313.

Паранос, В. (1982). *Успомене на Чеду Милића српског националног и соколског радника* [Memories to Cedo Milic Serbian national and Sokol workers]. New York, NY: independent edition by author.

Павловић, Д. П. (1998). *Физичка култура српског народа у Босни и Херцеговини до 1918. године* [Physical Education of the Serbian people in Bosnia and Herzegovina until 1918.]. Istočno Sarajevo, BA: Fakultet fizičke kulture.

Павловић, П. (1999). *Српски соко* [Serbian Soko]. Istočno Sarajevo, BA: Viteška organizacija Srpski soko.

- [Photograph of Cedomir Milic]. (ca. 1918–1925). Personal archive by Jovan Milić, Dragice Končar 14, Belgrade, RS.
- СОКОЛСКИ УЧИТЕЉСКИ КУРС [Sokolski teaching course]. (1912a). *Српска ријеч*, 8(81), 2.
- СОКОЛСКИ УЧИТЕЉСКИ КУРС [Sokolski teaching course]. (1912b). *Српска ријеч*, 8(83), 1.
- Sokolska župa Mostar. (1930). *Sveslavensko sokolstvo* [Whole Slavic Sokolstvo]. Beograd, RS: Savez sokola Kraljevine Jugoslavije.
- СКОКО, С. (2000). *Крваво коло херцеговачко 1941-1942* [Bloody round of Herzegovina 1941-1942]. Beograd, RS: SPKD Prosvjeta.
- Стојковић, Ј. (1935). *Утисци са поклонишког пута у Бари и Рим* [Impressions from the road in Bari and Rome]. Novi Sad, RS: D. Čamprag i drug.
- Турањанинова, Б., & Чолић, П. (1934). *Извјештај начелништва соколске жупе Мостар за 1933. годину* [Report Command parish Mostar for 1933]. Mostar, BA: Sokolska župa Mostar.
- Жакула, С. (2/15 јун 1912). Одговор на закључак скупштине Срп. Учит. Удружења [Reply to this conclusion Serbian Assembly of the Teacher Association]. *Српска ријеч*, 8(88),

Primljeno: 3. novembra 2013. godine

Izmjene primljene: 11. decembra 2013. godine

Odobreno: 11. decembra 2013. godine

Korespondencija:

Mr Kristina Pantelić Babić

Fakultet fizičkog vaspitanja i sporta

Bulevar V. Petra Bojovića 1A

78000 Banja Luka

Bosna i Hercegovina

Telefon: 00387 65 59 76 85

E-mail: kri.pan@hotmail.com